

<i>Liturgia online</i> – http://www.liturgia.hu	
Szerző	Füzes Ádám
Cím	Antiphona ad communionem. A kommúnió-antifónák története, teológiája
Megjelenés	Magyar Egyházzene, 9 (2001/2002) 296-300
Tárgyszavak	Liturgikus teológia, egyházzene, miserészek, communio

ANTIPHONA AD COMMUNIONEM

A communio antifónák története, teológiája

Előadás a *Nyári liturgikus-egyházzenei tanfolyamon*

Esztergom, 2002. június 20.

A communio antifóna elnevezése a különböző liturgiákban – az antifóna helye a szentmisében

A communio antifóna (továbbiakban csak communio v. antifóna) neve az ambrozián liturgiában *transitorium*, a hispánban pedig *Antiphona ad accedentes*¹. A latin liturgiában a communio nevet kapja, mely az áldozást jelenti. Nem annyira a vonulás mozzanatát ragadja meg, mint például a *transitorium*, hanem a szentségi történést: egységbe, közösségbe kerülünk Istennel, ugyanakkor mi magunk is közösséget alkotunk, akik egy asztal körül, egy kenyérből részesedünk.

Az antifóna a mise negyedik körmeneti éneke: az áldozók vonulását és a szentáldozást kíséri. A mise utolsó liturgikus éneke, proprium része. Jellemét tekintve funkcionális, kísérő, antifonális misetétel.

Az antifónák változásának történeti áttekintése

A *Constitutio Apostolicában* (VIII, 13,16-14,1) azt olvassuk, hogy mialatt a hívek csendben és tisztelettel veszik magukhoz az Eukarisztiát, addig egy kántor a 33. zsoltárt énekli, különösen is e vers miatt (9.): *Gustate et videte quam suavis est Dominus (Ízleljétek és lássátok, mily édes az Úr)*. Jeruzsálemi Szent Cirill, Szent Ágoston és a hispán liturgia is megerősíti a 33. zsoltár használatát².

Az előzőekkel ellentétben Aranyszájú Szent János (*Expositio I*) a 144. zsoltár használatáról beszél, amelyhez a zsoltár 15. versét használják responsoriumnak: *Oculi omnium (Mindeneknek szemei)*³.

Míg Keleten a 115. és 148. zsoltárt is énekelték, Alexandriában, a koptok és az etiópok a 150.-et is⁴.

¹ Felice RAINOLDI, *Psallite sapienter. Note storico-liturgiche e riflessioni pastorali sui canti della Messa e della Liturgia delle Ore* (=Cantate et Psallite 1), CLV, Roma 1999, 199.

² Rainoldi 199.

³ Rainoldi 200.

Szent Jeromos az antifónákról a következőket írja: *quotidie coelesti pane saturati dicimus: gustate et videte quam suavis est dominus (miközben a mindennapi égi kenyérrel táplálkozunk, mondjuk: ízleljétek és lássátok, mily édes az Úr)*⁵. Máshol pedig azt olvashatjuk: *mindig vesszük az Eukarisztiát és halljuk a zsoltárost, amint énekl: Gustate et videte (Ízleljétek és lássátok); és énekeljük vele: Eructavit cor meum verbum bonum (Igéden elmélkedik szívem)*⁶.

Szent Ambrus a communióval kapcsolatban 42,4 zsoltár használatát említi (*Belépek Isten oltárához*)⁷. Szent Ágostonnál azt is olvashatjuk, hogy a felajánlaskor és az áldozás alatt egyaránt a következőket énekeltek: *ut hymni ad altare dicerentur de psalmodum libro sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum (hogy himnuszt mondjanak a zsoltároskönyvből az oltárnál, akár a felajánlás előtt, akár amikor a már felajánlott adományokat a nép között szétosztják)*⁸.

Az *Ordo romanus primus*, mely a pápai udvar VI. századi liturgiáját írja le, a 117. számnál az áldozás menetét így mutatja be:

*Nam, mox ut pontifex coeperit in senatorio communicare, statim scola incipit antiphonam ad communionem et psallunt usquesdum communicato omni populo, annuat pontifex ut dicant Gloria Patri; et tunc repetito versus quiescunt (Ezután a főpap a szentélyben áldoztatni kezd, a szkóla pedig legott belefog a communio antifónába és addig zsoltároznak, míg mindenki meg nem áldozott, akkor biccent a főpap, hogy a Dicsőség az Atyának-ot énekeljék; és akkor a verzust megismételve elhallgatnak)*⁹.

Érdekes sajátága a szertartásunk, hogy a pápa ad jelt az ének befejezésére, amint ezt az introitusnál is tette, a kar pedig *Gloria Patrival* zárja a zsoltározást.

Aurelianus a *De musica disciplina* című művében a IX. században a gall és a római mise énekeinek leírása után szól arról is, hogy

*Mi az (Isten Báránya) után énekeljük az úgynevezett Communiót, hogy a nép lelke, az égi áldás osztása alatt végig emelkedjék föl és rögzüljön e magasztos elmélkedésben az édes ének által*¹⁰.

A X-XII. században eltűnik a zsoltározás az antifóna után. Ezt részben a körmenetek ritkulása, majd megszűnése indokolta, részben pedig az áldozók számának a megcsappanása, miközben sokszor csak a pap áldozására szorítkoztak. Ugyanekkor kezd az antifóna tropusokkal bővülni¹¹.

A II. Vatikáni Zsinat helyreállítja a zsoltározást az antifóna után.

A *Missale Romanum* az Általános Rendelkezésekben így ír az áldozási énekről:

⁴ Rainoldi 200.

⁵ *In I Ist. comm. II* 5,29; PL 24,86D.

⁶ *Ep.* 71,6; PL 22,672B.

⁷ *De Myst.* VIII,43; *De Sacr.* V,13.

⁸ *Retract.* II,37; PL 32,634. Vö. Vincenzo RAFFA, *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica* (=B.E.L. Subs. 100), CLV, Roma 1998, 482.

M. ANDRIEU, *Les Ordines Romani du haut moyen age*, II (=Spic. Sacr. Lovan. Études et Doc. Fasc. 23), Louvain 1971, 105.

¹⁰ Rainoldi 201.

¹¹ Rainoldi 201.

Amíg az Oltáriszentséget a pap magához veszi, elkezdődik az áldozási ének. Ennek az a szerepe, hogy a közös éneklés által kifejezze az áldozók lelki egységét, tanúsítsa a szív örömét, és az áldozási körmenet közösségi jellegét jobban megvilágítsa. [...]

Külön kitér az énekesek áldozására is, felhíva a figyelmet, hogy *Gondoskodjanak arról, hogy az énekesek is alkalmas módon megáldozhassanak*¹².

Az antifónák forrásai

A communio antifónák nagyrészt zsoltár alapúak. Amennyiben a Graduale Romanumot vizsgáljuk, megállapítható, hogy annak 163 communio antifónájából 69 zsoltár alapú, 67 evangéliumi, 21 egyéb szentírási szöveg, 6 pedig egyházi költemény¹³.

Az antifónák tematikus vizsgálata

Amennyiben az antifónák tematikus csoportjait tekintjük át, azt láthatjuk, hogy először is vannak olyan antifónák, amelyek egy-egy **ünnep fő gondolatát** visszhangozzák áldozás közben. Ilyenek az adventi, karácsonyi antifónák valamint az egyes tematikus ünnepek és a szentek communiói.

Az említetthez hasonló az a csoport, amely a **napi evangélium** egy versét ismétli, akár szó szerint, akár tartalmilag. Ilyeneket találunk pl. a Nagyböjt vasárnapjain.

Az áldozás közbeni örömet, a „szív örömét” (RMÁR) fejezi ki és segíti elő az a fajta antifóna, amely **dicsőítő, ujjongó** zsoltárokon alapul (8, 9, 12, 15, 19 zsoltárok Évk. vasárnapokon).

A **hálaadás** gondolata (pl. 117, 118. zs.) sok helyütt a dicsőítéssel együtt szerepel. A hálaadás annál is illőbb gondolat az áldozás alatt, mert maga az eukarisztia görög szó is hálaadást jelent.

A körmeneti ének voltára világít rá az a típus, amelyben a **zarándokzsoltárból** veszi szövegét a communio. Fontos gondolat a **belépés**, a **Jeruzsálembé**, mint Isten hajlékába való megérkezés, a találkozás. Földi vándorlásunkban valóban megérkezési pontok azok, amikor egy kis időre találkozunk a Mennyei Jeruzsálemmel, belépünk Isten hajlékába, ahol Ő terít nekünk asztalt.

Ez utóbbival rokon az a típus, amikor **Isten oltáráról** van szó és az ott bemutatott vagy **felajánlott áldozatról** (26, 50, 75, 95. zsoltárok és a Péld 3,9.10 az évközi 17. vasárnap). Érdekes párhuzam ez az ószövetségi és újszövetségi felajánlás, amelyben mindig a hálaáldozat, a dicsőítő áldozat, az ajándék-jelleg kerül előtérbe és nem a valamit kiesdés, megnyerés szempontja.

Néhány helyen a **védelem kérés** (30, 16, 17, 118. zsoltárok) az antifóna fő motívuma: az Atyához járuló hívek védelmet, oltalmat, erőt kérnek és remélnek a mennyei Kenyérből, az Istennel való asztalközösségből.

¹² Római Miskönyv Általános Rendelkezések 56i. (MR 2002: 86.) sz.

¹³ Rainoldi 201.

A **jó pásztor** motívum középpontba állítása a 22. zsoltárral magától értetődően eukarisztikus jellegű. Ez a zsoltár más antifónákkal együtt is előfordul (míg a legtöbb esetben megegyezik az antifóna alapzsoltára a hozzá kapcsolódó versekével). Így Nagycsütörtökön az 1Kor 11,24-25-höz társul (*Ez az én testem...*), Húsvét negyedik vasárnapján pedig a Jn 10,14-hez (*Én vagyok a jó pásztor...*). A jó pásztor motívum magába foglalja a védelem, a vezetés, a gondoskodás és a táplálás képeit, mellyel az egyik leggazdagabb mondanivalójú áldozási énekünknek tekinthetjük.

Az antifónák jellegzetességei az egyházi évben

Az adventi időszakban az evangélium, illetve az időszak tematikáját követik az antifónák, mely szerint az ószövetségi várakozás után a remény és a születés megjövendölése következik. A Karácsony is ezen a nyomon halad, antifónáiban gyakran visszatér a születés mellett a megnyilvánulás, megnyilatkozás, meglátás ígéje: amint a megtestesülés titkában megnyilvánul az istenember, úgy a szentáldozásban is az eledellé lett Istennel és az Istenné lényegült kenyérral találkozunk.

A nagyböjt idején az evangéliummal van összhangban a legtöbb áldozási ének, míg a nagyhéten a szent napok eseményeit követik.

Kiemelkedő Húsvét vasárnapjának *communio* antifónája, melynek szövege az 1Kor 5,7-8-ból való: Krisztust húsvéti Barányának nevezi, akit föláldoztak és aki egyben áldozatul, lakomául adta magát. Ezt a pászka vacsorát a „tisztaság és igazság kovásztalan kenyerével” üljük, mely színében a tiszta ostya, valóságában pedig a belé lényegülő Krisztus teste. Az antifónához a 117. zsoltár hálaadása csatlakozik: *Hálát adjatok az Úrnak, mert jó, mert az ő irgalmassága örökké való.*

A húsvéti időszak vasárnapjain tematikus antifónákat találunk: a második vasárnap Tamás apostol tapasztalata áll a középpontban, a negyedik vasárnap a jó pásztor, a húsvéti időszak vége felé pedig már a Szentlélek eljövételének előkészítése folyik. Így például a VI. vasárnapon: *Nem hagylok árván titeket...*

Érdekes az ötödik vasárnap áldozási éneke, mely a szőlő-szőlőtő témát járja körül két irányból is. Az első az antifóna, Jn 15,5: *Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők....* Jézusba oltva, belőle táplálkozva, vele egyesülve élhetnek, virulhatnak a hívek. Ugyanakkor a 79. zsoltár Isten szőlőjéről beszél, melyet az Úr nagy gonddal ültetett, gondozott, de mintha már lemondott volna róla. Kéri a zsoltáros a Gondviselőt, hogy legyen türelmes és jó gyenge szőlőjével – velünk.

Mennybemeneteltől Jézus Szíve ünnepéig természetesen az adott nap tanításához kapcsolódnak az antifónák.

Az évközi idő jellegzetessége, hogy szinte kizárólag zsoltár fordul elő antifónaként. Ezek pedig nem annyira a vasárnaphoz igazodnak, hanem folyamatosan haladnak végig az eukarisztikus vonatkozású zsoltárokon, az előző részben bemutatott témákat változtatva.

Az első részben felsorolt forrásokból kitűnik, hogy az áldozási ének feladata az, hogy egységet, communiót teremtsen az áldozók között. Egyesítse őket az Egyház számára, mely nekünk Krisztus testét nyújtja, valamint az Úrral lakoma-közösségre lépő gyülekezet gondolatait, lelkét Istenhez emelje, az Eukarisztia vételére előkészítse, azt méltón kísérje. A communio antifónák témái, felhasznált zsoltárai, szentírási helyei jól szolgálják ezt a célt. Éljük ez ének adta lehetőséggel, hogy minél teljesebb communio lehessen szentáldozásunk!

Budapest, 2002. július 4.

Füzes Ádám

MALEZI